

K PROBLEMATIKE PRENIKANIA MARXIZMU NA SLOVENSKO ZAČIATKOM NÁŠHO STOROČIA

DALIMÍR HAJKO, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HAJKO, D.: On Problems of the Penetration of Marxism in Slovakia at the Beginning of Our Century. *Filozofia* 40, 1985, No. 2, p. 144.

The pioneers of socialism in Slovakia, especially E. Borek, approached in principle correctly to the understanding of gnoseologic and psychologic causes of religion, they were, however, not able to find the link between the social and gnoseologic cause of religion and their mutual, inseparable connection. Their criticism of religion was, therefore, not scientific and stopped at halfway. The pioneer character of Borek's work „Social Democracy and Religion“ represented his effort to explain the relation of religion and science, belief and scientific knowledge from the standpoint of the relative and absolute truth. Borek's work was the first attempt in our country at systematic criticism from Marxist positions.

Pre skúmanie začiatkov prenikania marxistickej filozofie na Slovensko je v neposlednom rade dôležité štúdium názorov našich priekopníkov socializmu na problémy náboženstva. Práve na poli ideového zápasu a polemík s predstaviteľmi náboženského svetonázoru sa kryštali- zovali svetonázorové postoje prvých socialistov na Slovensku. O tom, že kritike náboženstva a cirkvi venovali naši priekopníci socializmu pomerne veľa miesta, svedčia početné články v sociálnodemokratickej tlači i samostatné brožúry, ktoré na túto tému vychádzali. Nečudo, veď zástancovia a propagátori socialistických názorov u nás, i v ďalších krajinách, sa okrem iného museli vyrovnávať aj s nepriateľskými útokmi zo strany niektorých príslušníkov cirkví.

O tom, že tieto útoky boli často nevyberané, svedčí napríklad knižka *Sociáldemokracia a náboženstvo*, ktorú napísal Pater Salesius. Vyšla r. 1912 ako podielová kniha Spolku svätého Adalberta v Trnave a v radoch sociálnych demokratov vyvolala búrku nevôle. Jeden z nich — Edmund Borek — reagoval na knihu polemickou brožúrou, ktorej text vychádzal aj na pokračovanie v *Robotníckych novinách*. Je dokladom stavu ateistickej propagandy na Slovensku začiatkom tohto storočia a svedčí aj o stupni marxistickej pripravenosti sociálnych demokratov na riešenie teoretických otázok, ktoré sa týkajú náboženstva ako jednej z najstarších a najrozšírenejších foriem spoločenského vedomia.

Pravda, Borekova reakcia na Salesiusov pamflet mala predovšetkým praktické ciele: dokázať objektívnu škodlivosť pôsobenia cirkve v spoločnosti a zároveň upozorniť na to, že náboženstvo je základom nevedeckého svetonázoru, má reakčnú podstatu, pôsobí ako konzervatívny prvok v živote spoločnosti a svojím pôsobením bráni realizovať pokrokové ciele sociálnej demokracie: „V radoch sociálnej demokracie náboženské problémy sa neriešia, ale *spoločenské*... Účelom sociálnej

demokracie je vybojovať lepšie životné pomery pre trpiace masy ľudu tuná na zemi a ona nedá sa uspať sľubami kňazov rozličných náboženstiev, že ľudstvo za trápenie na zemi, v tomto slzavom údolí, dostane odmenu na večnosti, v nebi.“

Borekovi išlo predovšetkým o bližšie špecifikovanie vzťahu socialistických ateistov k náboženstvu a cirkvi, išlo mu o to, „... aby naši vlastní ľudia ujasnili si rozpory, ktoré ležia medzi socializmom a klerikalizmom, medzi náukami sociálnej demokracie a učením cirkve, medzi cieľmi socializmu a klerikalizmu...“ (1, s. 3)

Pritom Borek uznával zásadu, že pomer k náboženstvu a viera v boha sú — rovnako ako ateizmus — súkromnou vecou každého človeka a svoje stanovisko kládol do súvislostí so slobodou presvedčenia. V úvode k práci *Sociálna demokracia a náboženstvo* napísal: „Sociálna demokracia každého, kto verí v boha, pri tejto viere nachádza a dožičí mu radosť, že bude navečnosti s bohom a jeho svätými a anjeličkami v nebi sa tešiť a užije po psovskom živote na svete aspoň trochu spravodlivosti, ale nemôže ani proti tomu niečo namietať, keď jej niektorý príslušník neverí, že je boh. To je súkromnou vecou každého jednotlivca, za ktorú každý sám môže byť činený zodpovedným.“ (1, s. 4)

Edmund Borek budoval svoju kritiku náboženstva na princípoch vedeckého ateizmu len čiastočne. Ako marxista sa prejavil iba pri riešení niektorých parciálnych problémov, do istej miery napríklad pri vymedzení sociálnych príčin náboženstva a jeho funkcie v kapitalistickej spoločnosti. V duchu učenia zakladateľov marxizmu-leninizmu v zásade správne pochopil náboženstvo ako produkt sociálnych a triednych antagonizmov a ako faktor, ktorý tieto antagonizmy pomáhal udržiavať. Konzervatívna a reakčná funkcia náboženstva v kapitalistickej spoločnosti mu je zrejmá z toho, že náboženstvo a cirkev pôsobia v záujme a v službe vykorisťovateľských tried, obmedzujú možnosti harmonického vývinu človeka, deformujú jeho potreby a prakticky znemožňujú jeho sebarealizáciu.

Borek zastával názor, že náboženstvo je bezprostredne späté so spoločenskými podmienkami, v rámci ktorých pôsobí. V zásade správne odhalil aj sociálno-triedne korene náboženstva a rozpoznal funkciu cirkve, ktorá v triednej spoločnosti pôsobí v záujmoch vládnucej triedy. Podľa Boreka „... cirkev chráni kapitalistický spoločenský poriadok, ktorý tvorí novodobé otroctvo, viaže človeka do otrockého jarma a dáva úžerníkom rozličného druhu pohodlný život z potu cudzích tvárí... Cirkev tým stratila právo v modernej dobe hovoriť o mravnosti. Mravné môže byť v dneskajšej dobe len to, čo napomáha snahám o slobodu, právo a rovnosť ľudstva. Čo sa tomu protiví, je nemravné. Cirkev, pomáhajúc otrokárom a sama otročiac a vykorisťujúc, je *nemravnou* inštitúciou.“ (1, s. 26)

Na rozdiel od ateizmu osvietenského typu, ktorý bol prevládajúcim — ak nie jediným — typom ateizmu u nás ešte aj na prelome 19. a 20.

stor., sa naši priekopníci socialistických ideálov usilovali prejsť od rozboru gnozeologických a psychologických príčin náboženstva k príčinám sociálnym, aj keď ich často chápali zjednodušene. Nemožno im však uprieť poznanie, že náboženstvo a cirkev zakrývajú pravdivé príčiny, ktoré vyvolali postavenie vykorisťovaných tried v kapitalistickej spoločnosti. E. Borek vidí korene tohto javu v sociálno-ekonomických podmienkach, ktoré determinujú pôsobenie cirkví: "Kňazi všetkých náboženstiev a náboženských siekt majú na tom hospodársky záujem, aby ľudia sa škriepili o náboženstvo. Preto náboženské spory vnášajú do ľudu asociálnu demokraciu, ktorá vyhlasuje náboženstvo za súkromnú vec každého jednotlivca, špinia pred svetom, že je protináboženská. Účelom tejto taktiky je roznieť v krajine kultúrny boj, aby sa popri ňom zabúdalo na sociálne biedy." (1, s. 9)

Borek charakterizoval náboženstvo ako ópium ľudu. Iluzórne útechy a iluzórne problémy vyplývajúce z náboženskej viery zastierajú podľa E. Boreka skutočnú podstatu biedy, v ktorej žije vykorisťovaná spoločenská trieda. Vo vtedajšom kultúrnom prostredí, v ktorom konfesijnálne rozpory mali neodškriepiteľnú tradíciu, malo poukázanie na náboženstvo ako nástroj duchovného útlaku pracujúcich nie nepodstatný význam pre proces zjednocovania proletariátu.

Borek — a možno to tvrdiť aj o väčšine prívržencov sociálnej demokracie u nás pred prvou svetovou vojnou — správne pochopil súvislosť boja ateistov proti náboženstvu s triednym bojom, a priblížil sa k pochopeniu hlavných sociálnych príčin náboženstva. Ako nevyslovené *expresiss verbis*, skôr medzi riadkami, sa nám v Borekovej práci vynára aj tvrdenie, že náboženstvo vyjadruje také pomery, ktoré obmedzujú slobodný rozvoj človeka a sú príčinou deformácie jeho potrieb.

Borek správne pochopil aj to, že filozofickým základom dôsledného ateizmu musí byť materializmus. Čo však nepochopil (a vzhľadom na relatívne nie dosť hlbokú znalosť marxistickej filozofie a nedostatočné poznanie zásad vedeckého ateizmu ani pochopiť nemohol), bol spôsob, akým sa majú presadzovať ateistické princípy v živote spoločnosti, a v neposlednom rade aj spôsob kritiky kapitalizmu. Tu sa občas dostával až na platformu tzv. kresťanského, resp. náboženského socializmu, ako o tom svedčí napr. využitie rozsiahleho citátu z knihy farára Schmidta *Kresťanský svet*, ktorý má podľa Boreka "mnoho pravdy". (Pozri 1, s. 13—15)

Borekovi a spolu s ním i ďalším našim sociálnym demokratom išlo pochopiteľne o kritiku nespravodlivosti kapitalistickej spoločnosti a spiatočnícťva cirkvi, no nie vždy dokázali obrátiť svoje polemické útoky proti historickej podstate týchto javov. Častejšie ostávali na povrchu vecí a bojovali proti javovým formám kapitalizmu a náboženstva. Kritizovali bezohľadnosť, sebeckosť a "neľudskosť" vykorisťovateľov, "pohodlný život" a "nadobúdanie bohatstva" v cirkevných kruhoch. "Chceme", písal Borek, "aby ľud videl rozpory v cirkvi, ktorá má byť spo-

čnosťou veriacich, ale je vpravde zariadením k dobrému zaopatreniu kňazov a zhromažďovaniu bohatstva. Bo to si nedáme nahovoriť, že cirkev má dnes naozaj humánne poslanie... A nedá sa odškriepiť, že dnes nie pevná viera, ale dobré živobytie, hlad po mamone a majetku drží veľkú časť kňazov v cirkvách. Dajte kňazom príležitosť, aby si ľahko bez práce založili pekné existencie — a väčšina kňazov utečie spod biskupskej kutny. Nie láska ku Kristovi, ale strach pred bojom o chlieb drží mnoho kňazov ešte dnes v kutnách.“ (1, s. 7)

Ak však naši sociálni demokrati ostro napádali bezcharakternosť, hrabivosť a egoizmus kňazov, súčasne tým logicky otvárali priestor aj pre úvahu, že nie všetci kňazi sú znôškou zla a nenávisť. Poznali z vlastnej skúsenosti aj kňazov, „ktorí priklonili svoje srdce k chudobe a zúčastňujú sa bojov chudobného ľudu proti bohatým“, a boli presvedčení, že „so vzrastom vplyvu sociálnej demokracie porastie aj počet tých kňazov, ktorí sa budú otvorene hlásiť k socialistickým ideám“. (1, s. 12)

Javový prístup k problematike náboženstva zakrýval našim sociálnym demokratom samu podstatu problému: rozlišovali „dobrých“ a „zlých“ kňazov, „pôvodné“ a „skazené“ kresťanstvo; a ostrie svojej kritiky zamerali pochopiteľne voči tomu druhému, čím sa neraz dostávali na platformu blízku tzv. náboženskému socializmu.

Náboženský socialisti J. Chr. Blumhardt (1842—1919), Leonhard Ragaz (1868—1945) a Hermann Kutter (1869—1931) obrátili svoju pozornosť začiatkom 20. stor. na teológiu „božieho kráľovstva“ (Reich Gottes), v duchu ktorej tvrdili, že Ježiš chcel božie kráľovstvo už tu na zemi. Odvtedy, čo R. Todt (1839—1887) v pozícii voči oficiálnej cirkvi a jej ideológii sformoval po prvý raz princípy dialógu medzi cirkvou a sociálnou demokraciou, presadzovali spomenutí protestantskí teológovia a ich prívrženci tendenciu spojiť sily najlepších príslušníkov cirkve s úsilím sociálnych demokratov o spravodlivé usporiadanie spoločnosti. V rámci tohto spojenia mali obe zložky spoluúčinkovať najmä pri riešení otázok súvisiacich so zlepšením postavenia pracujúcich a zároveň tak prebudiť k životu zanedbávaný sociálny aspekt kresťanstva.

Náboženský socialisti boli roztrpčení a znepokojení pasivitou či priamo reakčným postojom cirkevných kruhov k sociálnym pohybom koncom 19. a začiatkom 20. stor. a výslovne uznávali — ako o tom píše Leonhard Ragaz — že „socializmus sa musel obrátiť proti náboženstvu, musel ho prehlásiť za ‚ópium ľudu‘, musel ho potláčať ako svojho nepriateľa na život a na smrť; lebo ním *bolo*: ono predovšetkým bránilo ľuďom v poznaní pravdy, zatemňujúc ich svedomie. Bránilo v tom predovšetkým samým proletárom. Lebo učinilo nespravodlivé poriadky sveta nedotknuteľnými tým, že ich prehlásilo za vôľu božiu. Proti tomuto kresťanstvu, ktoré sa stalo nielen konzervatívnou silou, ale priamo silou reakčnou a navyše ochranou každej reakcie, proti tomuto bohu, ktorý schvaľoval stav vecí, proti tomu Kristovi mocných a veľkých, *musel*

sa socializmus postaví. Iné by sme si ani nemohli želať. Nebolo to nevyhnutné len preňho, ale aj pre kresťanstvo.“ (2, s. 15—16)

Edmund Borek podobne ako náboženský socialisti pokladá súčasnú cirkev za skorumpovanú, prefiknú inštitúciu, ktorej činnosť ostro kontrastuje s náplňou a cieľmi prvého kresťanstva. Krista označuje za spoločenského reformátora: „Ježiš ako spoločenský reformátor má mnoho príbuzného s novodobým socializmom, a mnohí spisovatelia menujú ho prvým socialistom na svete,“ píše Borek v brožúre *Sociálna demokracia a náboženstvo*. „Rozdiel spočíva len v tom, že novodobý socializmus vidí nerovnosti v ľudskej spoločnosti, v hospodárskej nerovnosti, a odstránenie každej nerovnosti pokladá za možné po uskutočnení hospodárskej rovnosti spoločenskej, zatiaľ čo Kristus chcel reformovať spoločnosť v duchu a v pravde. Tam reforma hospodárskych základov spoločenských, z ktorej vyrastá reforma celej spoločnosti; tuto ale najsamprv reforma človeka a potom prichod kráľovstva božieho na zemi.“ (1, s. 16—17)

Zdôrazňovanie reforiem namiesto revolučného boja súviselo s oportunistickými omylmi našich priekopníkov socializmu, ktorí boli pod silným vplyvom sociálnodemokratických strán II. internacionály. V pripúšťaní možnosti evolučného pretvorenia kapitalizmu prostredníctvom reforiem sa stretávajú názory našich sociálnych demokratov ovplyvnených revizionizmom vodcov vtedajšieho socialistického hnutia s názormi náboženských socialistov. (O ďalšom historickom vývine tohto javu svedčia napokon postoje ideológov súčasných socialistických strán združených v Socialistickej internacionále, ktorí pripúšťajú možnosť spojenia náboženstva so socialistickou ideológiou, nehlásia sa ani k ateistickým tradíciám atď.)

Kresťanskí socialisti, pravda, nepopierali existenciu triedneho boja, ani význam ľudových mas pre dejinný vývin či význam zmeny hospodárskej situácie v prospech pracujúceho ľudu. Považovali však marxizmus za istý druh mesianizmu (viď napr. 1, s. 97), ktorého základom je špecifický druh viery. Pri všetkom svojom — subjektívne nepochybne dobre myslenom — úsilí o zdemokratizovanie pomerov v buržoáznej spoločnosti boli kresťanskí socialisti determinovaní svojimi vlastnými náboženskými východiskami. Ani vo svojom prístupe k socializmu nedokázali prekročiť hranice náboženskej viery a pochopiť marxistické princípy stratégie a taktiky robotníckeho hnutia, ani samu podstatu revolučného boja proletariátu. Napriek svojmu všestrannému úsiliu sa nikdy nestali významnejšou zložkou robotníckeho hnutia, mali však blízko k reformistickým programom vodcov vtedajšej sociálnej demokracie. Ich názory v tejto oblasti charakterizoval eklekticizmus, neujasnenosť cieľov a najmä prostriedkov ich dosahovania.

Edmund Borek vo svojej práci *Sociálna demokracia a náboženstvo* bol síce poplatný uvedeným tendenciám, a jeho názory na náboženstvo a cirkev korešpondovali s názormi prívržencov náboženského socializmu,

z čoho mu vyplynula nie vždy presná ujasnenosť cieľov ateistickej propagandy, a najmä prostriedkov na ich dosahovanie, dokázal však výstižne upozorniť na nepriateľský postoj oficiálnej cirkve k robotníckemu hnutiu a predovšetkým dokázal pri všetkých nedostatkoch a obmedzeniach oboznámiť slovenského čitateľa aspoň so základnými prvkami prístupu vedeckého socializmu k problematike náboženstva. Naši priekopníci socializmu však nedokázali do dôsledkov pochopiť, že boj proti náboženstvu musí byť zároveň bojom za zrušenie podmienok, z ktorých vyrastajú sociálne korene náboženstva. I v Borekovej brožúre sa oba javy chápu izolovane, chýba tu organické prepojenie, poznanie vzájomnej súvislosti a následné podriadenie boja proti náboženstvu revolučného boja proletariátu.

Relatívne cenné v danom kultúrno-spoločenskom kontexte boli Borekove rozборы gnozeologických a psychologických príčin náboženstva. Ukazoval v nich, ako si človek na istom historickom stupni vývoja ľudského poznania vytvára náboženské predstavy ako fantastický obraz skutočnosti. Borek podrobne rozoberal aj stanovisko, podľa ktorého „ak skúmame vznik viery v bohov u človeka, prideme k názoru, že človek si bohov stvoril. Praveký človek, obkolesený na všetkých stranách nepriateľmi z ríše zvierat, ktorý musel neprestajne bojovať proti prírodným živlom v stálom zápase s prúdom pozoroval, že mnohé predmety v prírode mu osožia, iné škodia. Predmety a javy, ktoré mu boli na ošoh, uctieval, tých predmetov a zjavov v prírode, ktoré mu boli na škodu sa bál, vyhýbal sa im. Pozorujúc, že ku všetkému, čo chce vykonať, treba aj činnosť, prácu, namýšľal si v svojej detskej mysli, že to, čo okolo seba v prírode vidí, je buď prejavom pôsobenia vyšších bytostí, človeku podobných, alebo vyššou bytosťou samou, ktorú božstvom, bohom pomenoval.“ (1, s. 18)

Neschopnosť vysvetliť prírodné javy vzhľadom na nízku úroveň poznania v spojení so schopnosťou človeka premeniť produkty myslenia na zdanlivo nezávislé sily, na samotné subjekty, bola podľa Boreka jednou z najvýznamnejších príčin vzniku náboženstva a jeho pretrvávania do súčasnosti. Borek pochopil, že s gnozeologickými príčinami náboženstva bezprostredne súvisia aj jeho psychologické príčiny. Z tohto hľadiska pokladal za najdôležitejšie zdroje náboženstva, ktoré pôsobia v oblasti ľudskej psychiky, strach, vďačnosť a lásku: „Nielen *strach* a *vďačnosť* ľudí stvorila náboženstvá, ale aj *láska*. Otec rodiny, od všetkých členov rodiny milovaný, zomrel. Ako by človek na prvom stupni vzdelanosti vedel pochopiť, že smrť je počiatkom rozkladu tela ľudského a že jeho telo uložené do hrobu, je základom nového života, ako by mohol veriť, že po smrti — nikdy už neuvidí milovanú bytosť... Tak stvoril si božstvá, ktoré chránia rodinu a dom, domácich bohov, dedov.“ (1, s. 19)

Zaujímavá je skutočnosť, že E. Borek popri tzv. negatívnom cite, akým je strach, uvádza aj tzv. pozitívne city — vďačnosť a lásku —

ako jedny zo zdrojov náboženstva. Je to zjavná paralela s názormi Ludwiga Feuerbacha a pravdepodobne aj priama inšpirácia jeho dielom, ktoré Borek poznal buď priamo alebo z Engelsovej práce *L. Feuerbach a vyústenie klasickej nemeckej filozofie*.

Uznávanie „negatívnych“ a „pozitívnych“ ľudských citov ako jedného zo zdrojov náboženských pocitov bolo zároveň — aj keď to Borek nikde priamo nevyslovil — odmietnutím názoru, že náboženské cítenie je človeku vrodené a že v ľudskej psychike sa nachádza akýsi špecifický náboženský cit. Tieto a podobné prístupy Borek priamo či nepriamo odmieta a tvrdí: „Dejinný vývin ukazuje nám, že náboženstvo a veda stvoril človek. V náboženstve a vo vede sú tajomstvá, veci, ktoré človek ľudským rozumom nepochopuje. Boha a energiu stvoril človek a dal im meno. To je isté. Náboženstvo dáva človekovi na otázku, ako povstal svet, odpoveď, že boh ho stvoril. Veda odpovedá, že sa vyvinul z hmoty pôsobením energie dľa večných prírodných zákonov. Jedno i druhé je ľudský predpoklad. Rozdiel je len v tom, že náboženstvo vyhlasuje svoju odpoveď za nezmeniteľnú pravdu, zatiaľ veda uznáva, že pravda má len relatívnu hmotu...“ (1, s. 20)

E. Borek v tejto súvislosti správne vystihol a v zjednodušenej, popularizačnej podobe reprodukoval názor, že relatívna pravda je pravdou čiastočnou, podmienenou, približnou, no obsahuje v sebe aj zrnká absolútnej pravdy. Priblížil sa k názoru, podľa ktorého veda tým, že dosahuje úspechy aj prostredníctvom relatívnej pravdy a relatívneho omylu, sa líši od náboženstva, ktoré nedokáže nahradiť nepravdivý názor pravdivejším. Historická obmedzenosť poznania jednotlivých generácií ľudstva umožňuje vede dosahovať podľa Boreka vždy len relatívnu pravdu. „Príklad“, píše Borek, „nám to objasní: Pokiaľ ľudstvo verilo, že každé ráno boh sadne si do ohnivého vozňa a z východu jachá na západ, bolo to vtedy *pravdou*, ktorej každý veril, ale dnes je pravdou to, čo vyskúmala veda, že zem sa točí okolo svojej osy a okolo slnka s následkom tohto otočenia je noc a deň a štyri čiastky roka: jar, leto, jeseň a zima. To je pre nás dnes *pravdou*. Veda neosobuje si nárok na neomylnosť ako viera. Tým rozoznáva sa hlavne veda od viery.“ (1, s. 21)

Relatívna pravda vedy je podľa Boreka omnoho hodnotnejšia než cesta absolútneho omylu, ktorou ide náboženstvo. Borek zastáva správny názor, že naše predstavy o skutočnosti nemôžu mať nikdy definitívny charakter a že ľudské poznanie je síce obmedzené na konkrétnom historickom stupni vývinu, nie je však obmedzené ako poznávací proces. Viera v reálnu existenciu nadprirodzeného sveta, ktorú predpokladá náboženstvo, odporuje takémuto prístupu k ľudskému poznaniu a Borek ju pokladá nielen za spoločensky škodlivú, ale aj za nesprávnu a pomýlenú z gnozeologického a psychologického hľadiska.

Priekopníci socializmu na Slovensku a osobitne E. Borek v zásade správne pristupovali k chápaniu gnozeologických a psychologických príčin náboženstva, nedokázali však nájsť spojitosť medzi sociálnymi

príčinami náboženstva a jeho gnozeologickými a psychologickými príčinami. Nedokázali všetky tieto príčiny pochopiť v neoddeliteľnej a nevyhnutnej vzájomnej súvislosti. Ich kritika náboženstva tak nemohla nadobudnúť skutočne vedeckú podobu a ostala v tomto zmysle na polceste. Napriek tomu však „pomáhala proletariátu pochopiť pravý charakter cirkvi a skutočné poslanie klerikálov“ (3, s. 260) a položila základy vedeckého ateizmu na Slovensku. Priekopnícky charakter Borekovej práce *Sociálna demokracia a náboženstvo* spočíval aj v autorovom pokuse vysvetliť vzťah náboženstva a vedy, viery a vedeckého poznania z hľadiska teórie relatívnej a absolútnej pravdy. Na novátorskom význame týchto činov nemení nič ani skutočnosť, že išlo o prácu, ktorej cieľom bolo popularizovať a propagovať ateistické názory sociálnych demokratov. Borekova práca bola u nás prvým pokusom o systematickú kritiku náboženstva z materialistických pozícií. Súhlasíme preto z názorom, že ani niektoré nedostatky tejto práce „nemohli prevážiť a paralyzovať tie kladné výsledky, ktoré priniesla na poli výchovy robotníckej triedy v duchu pokrokových zásad“. (3, s. 261)

LITERATÚRA

1. BOREK, E. (pseud. Xaver Rozkošný): *Sociálna demokracia a náboženstvo*. Bratislava 1913.
2. RAGAZ, L.: *Od Krista k Marxovi, od Marxa ke Kristu*. Praha 1935.
3. FERENC, I.: *Spolupráca slovenskej a českej robotníckej triedy na začiatku 20. storočia*. In: *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*. Bratislava 1956.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ПРОНИКАНИЯ МАРКСИЗМА В СЛОВАКИЮ В НАЧАЛЕ НАШЕГО ВЕКА

Далимир Г а й к о

Зачинатели социализма в Словакии, особенно Э. Борек, в основном правильно подошли к пониманию гносеологических и психологических причин религии, однако они не смогли раскрыть связь между социальными и гносеологическими причинами религии. Они не сумели постичь все эти причины в неотъемлемой и необходимой взаимосвязи. Тем самым их критика религии не могла приобрести подлинно научный вид, оставаясь в этом смысле на полпути. Новаторский характер работы Борекса „Социальная демократия и религия“ состоит также в попытке автора объяснить отношение между религией и наукой, между верой и научным познанием с точки зрения теории относительной и абсолютной истины. Работа Борекса была у нас первой попыткой систематической критики религии с материалистических позиций.

ZUR PROBLEMATIK DES VORDRINGENS DES MARXISMUS IN DIE SLOWAKEI AM ANFANG UNSERES JAHRHUNDERTS

Dalimír H a j k o

Die Wegbereiter des Sozialismus in der Slowakei und besonders E. Borek hatten im Prinzip einen richtigen Zugang zur Auffassung der gnoseologischen und psychologischen Ursachen der Religion, sie vermochten jedoch nicht die Verbindung zwischen den sozialen und den gnoseologischen Ursachen der Religion zu entdecken. Sie vermochten nicht all diese Ursachen in dem untrennbaren und notwendigen gegenseitigen Zusammenhang zu begreifen. Ihre Religionskritik konnte des wissenschaftliche Form erhalten und blieb in diesem Sinne auf halbem Weg stehen. Der wegberreitende Charakter von Boreks Werk *Sozialdemokratie und Religion* bestand auch im Versuch des Glaubens und der wissenschaftlichen Erkenntnis von dem Gesichtspunkt der Theorie der relativen und absoluten Wahrheit aus zu erklären. Boreks Werk stellt bei uns den ersten Versuch einer systematischen Religionskritik von materialistischen Positionen aus.